

tasavvur

tekirdag ilahiyat dergisi | tekirdag theology journal

e-ISSN: 2619-9130

tasavvur, Aralık/December 2021, c. 7, s. 2: 1075-1108

Mehmet Akif İnan'ın Sûfi Kişiliği Sufi Personality of Mehmet Akif İnan

Ali TENİK

Doç. Dr. Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf ABD,
Assoc. Prof. Dr, Harran University, Faculty of
Theology, Department of Tasavvuf
ali.tenik1@gmail.com

ORCID: 0000-0001-6193-8922

DOI: 10.47424/tasavvur.970275

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 12 Temmuz / July 2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 9 Ekim / October 2021

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / December 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Tenik, Ali. "Mehmet Akif İnan'ın Sûfi Kişiliği". *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 7/2 (Aralık 2021): 1075-1108.

İntihal: Bu makale, itenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This is article has been scanned by itenticate. No plagiarism detected.
web: <http://dergipark.gov.tr/tasavvur> | [mailto: ilahiyatdergi@nku.edu.tr](mailto:ilahiyatdergi@nku.edu.tr)

Copyright © Published by Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi / Tekirdag Namık Kemal University, Faculty of
Theology, Tekirdag, 59100 Turkey.
CC BY-NC-ND 4.0

Öz

Mehmet Akif İnan, Türkiye sendikacılığının önde gelen bir siması olarak bilinmesinin yanı sıra şâir ve yazarlığıyla da toplumun ekseriyeti tarafından tanınan bir şahsiyettir. Fakat sûfi kişiliği pek bilinmemektedir. Yapılan araştırmada İnan'a daha mücadeleci ve aktif karakter sağlayan hakikat, bilinmeyen tasavvuf ve tarikat yönüdür. O, tasavvuf terbiyesinin kazandırdığı ahlâkla, insanlara önceden gösterdiği fedakârlığın daha fazlasını gösterir. İnan, tasavvuf ilmiyle benlik dönüşümünü gerçekleştirdikten sonra hem sendika çalışmalarında hem yazılarında ve şiirlerinde neslin kendi öz kültürü ve medeniyetiyle yetişmesi için gayret göstermiştir. İnan'ın tarikata intisabı yakın çevresi tarafından hayretle karşılanırken, tasavvufun kendisine kazandırdığı hal ile insanları kucaklaması, onların dertlerini paylaşması, arkadaşları tarafından "entelektüel derviş" olarak vasıflandırılır. Bu konuda yakın arkadaşları ve kendisini tanıyanlardan birçok eleştiri almıştır. Bu çalışmada, İnan'ın hayatı, eserleri, hayat mücadelesi ve pek bilinmeyen sûfi kişiliği ele alınmaktadır.

Anahtar kelimeler: Tasavvuf, Mehmet Akif İnan, Tarikat, Şiir, Yazar.

Abstract

Mehmet Akif İnan is a leading figure in Turkey's syndication and is also known by the majority as a prominent personality in the fields of literature, poetry and authoring. However, his sufi and tariqa personality is not known much. Our research sets forth that the reality providing him with a more combatant and active personality is his unknown sufi and tariqa aspect. He shows a faithful and altruistic friendship coming from the heart with the manners gained through sufism nurture, to the people. After fulfilling his self-transformation with sufism, İnan endeavors, both in his syndication work and in his writings and poems, to make sure that the generation grows up with their core culture and civilization. While İnan's affiliation to a tariqa was greeted with amazement by his close circle, his embracement of people and sharing their troubles by the virtue of being a Sufi, made him be described by his friends as an "intellectual dervish". In this regard, he is highly criticized by his close friends and the people who know him. This study talks about the

life, works, life struggle and the unknown sufi personality of a person like İnan.

Keywords: Sufism, Mehmet Akif İnan, tariqa, poem, author.

Giriş

Ülkemizde Mehmet Akif İnan ismi zikredilince, belleklerde oluşan ilk in-tiba, Eğitim-Bir-Sen sendikasının ve Memur-Sen konfederasyonun kurucusu aksiyoner sendikacı kişiliğidir. Bunun yanı sıra İnan, yazar ve şair kimliğiyle de öne çıkan önemli bir şahsiyettir. İnan, aynı zamanda toplumun millî ve dinî değerlerine karşı hassasiyetiyle bilinen bir kişiliğe sahiptir. İnan, Türkiye’de yazarlığı, şâirliği ve sendikacılığıyla iyi tanınmasına rağmen tasavvufî kişiliği pek bilinmemektedir.¹ Hatta İnan’ın tasavvufî yönü entelektüel yakın çevresi, dostları, arkadaşları ve kendisini tanıyanlar tarafından olumlu eleştiriler aldığı gibi bazı arkadaşları da olumsuz eleştiride bulunur.

İnan, tarîkate intisâb etmeden önce yakın çevresine ve dostlarına pek yansıtmasına rağmen, kendisine huzur verecek bir benlik ve kimlik arayışındadır. İnan’ın bu arayışı önceleri bireysel iken daha sonra sosyal bir boyut kazanır. Kaleme aldığı şiir ve yazılarında bu arayışını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Çünkü o, arzuladıklarını ve hayatta yaşamak istediklerini kalemle ifade eden bir yazardır. Yazılarında, okuyucusuna özlemine duyduğu ideal bir hayatın portresini vermektedir. İnan’a göre, Müslüman-Türk milletinin kalkınması ve tam bağımsız bir hüviyet kazanması, ancak kendi tarihine, kültürüne ve değerlerine sahip çıkmakla mümkün olacaktır. Bu anlayışla yazılarında ve konuşmalarında, halkın öz değerlerine yabancı olan kültürlerin tesirlerinden kurtulması konusunda ikazlarda ve tavsiyelerde bulunur. Bu amaçla Batı medeniyetinin eleştirisini yaparken, Batı’nın İslâm coğrafyasındaki emellerine değinen birçok yazı da kaleme alır.

İnan, kendi özüne dönüşünün arayışını yıllarca sürdürdükten sonra nihayet tasavvufî bir hayat yaşamakta karar kılmıştır. İnan, uzun bir süre Ankara gibi büyük bir şehirde mücadelesini verdiği huzurlu bir hayatın anahtarını,

¹ Bu konuda, 2016 yılında Şanlıurfa’da gerçekleştirilen *Uluslararası İslâm Medeniyetinde Şanlıurfa II. Sempozyumu*’na İbrahim Baz’ın sunduğu “Mehmet Akif İnan’ın (1940/2000) Hayatında ve Eserlerinde Tasavvuf” isimli bildirisi mevcuttur.

Güneydoğu Anadolu'nun ücra bir köyünde Nakşî-Hâlidî tarikatının terbiyesiyle halka irşâd hizmeti veren Şeyh Ali Arıncî adlı zatta bulmuştur. İşte bu çalışmada temel gaye, İnan'ın pek bilinmeyen sûfi kişiliğini ele alarak, hayat anlayışının tarikat terbiyesiyle nasıl şekillendiği konusunda bir değerlendirme yapmaktır. Bunun yanı sıra İnan'ın hayatı, eserleri, halk tarafında fazla bilinmeyen benlik arayışını, tarikat intisâbını, şiir anlayışını, tasavvufa bakışını ve tarikat intisâbından dolayı aldığı eleştiriler ilmî ve akademik bir perspektifle işlenecektir.

1. Hayatı

İnan, Urfa'da mukim Mirzaali olarak bilinen aileye mensuptur. Aile, uzun bir süre önce Konya'dan Urfa'ya gelip yerleşen köklü bir geçmişe sahiptir. İnan, 1940 yılında Urfa'da doğar. Dördü erkek, ikisi kız altı kardeşin en büyüğüdür. Babası, medrese tahsili olan Müslim Efendi, annesi Maraşlı Şakire Hanım'dır. Annesinin babası, Maraş'ın tanınmış ailelerinden "Dedeoğulları"na mensuptur.² Babası Müslim Efendi, entelektüel bir memurdur. Müslim Efendi, ailesine değer veren ve fedakâr bir kişiliğe sahiptir. Evlatlarına yaptığı vasiyetlerinin başında kendisi gibi haramdan ve özellikle de haram lokmadan uzak durmalarını ister.³ Müslim Efendi, okumayı sevdiğinden dolayı birçok Doğu ve Batı klasiklerini takip eden bir kişidir. Sa'dî-i Şîrâzî (ö. 691/1292), Shakespeare (ö. 1616), Goethe (ö. 1832) gibi Doğu ve Batı'nın büyük düşünürleri yanında, başta Necip Fazıl Kısakürek (ö. 1983) olmak üzere birçok İslâm âlim ve düşünürün eserlerinden ve görüşlerinden de haberdardır.⁴

İnan, lise öğrencisiyken okumaya ve araştırmaya meraklı bir şahsiyete sahiptir. Lise yıllarında günün muteber yayınları olan *Büyük Doğu* ve *Serdengeçti* gibi dergileri okumaya başlar. Lise tahsilinin ilk yıllarında kendisi gibi edebiyata ve okumaya meraklı Zübeyir Yetik ve Nihat Armağan ile tanışır. Bu üç genç kısa zamanda Urfa'da bir entelektüel çevre oluştururlar. Urfa'da lise eğitimini görürken tarih öğretmeni ile yaşadığı bir sorun nedeniyle annesinin memleketi olan Maraş Lisesinde eğitimine devam eder. İnan, Urfa'da kurduk-

² M. Akif İnan, *Söyleşiler*, (Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2009), 134; Ali Haydar Haksal, *Bir Medeniyet Şairi M. İnan İnan* (Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2015), 21-22.

³ M. Akif İnan, *Hicret* (Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2012), 61.

⁴ İnan, *Söyleşiler*, 23.

ları entelektüel gruptan ayrılırken, Maraş'ta gelecekte Türkiye genelinde tanınacak yeni bir guruba dâhil olur.⁵

İnan, 1958 yılında Maraş'a geldiğinde ilk tanıştığı kişi, Alaaddin Özdenören'dir (ö. 2003). Onun vasıtasıyla ileride, "Yedi Güzel Adam" olarak ülke genelinde bilinecek olan ekibin bazı üyeleriyle tanışır. Rasim Özdenören, Cahit Zarifoğlu (ö. 1987) ve Erdem Bayazıt (ö. 2008) ile şiir ve edebiyat temelli bir dostluk köprüsü kurarlar. Urfa'dan gelip bu gruba yeni katılan İnan'ın en şaşırtıcı yönü, lise talebesi olmasına rağmen aruz vezniyle şiir yazıyor olmasıdır. Bu yönü, yeni arkadaş çevresinde hem hayret hem de hayranlık uyandırır. Yeni arkadaş çevresiyle Maraş da geçireceği yıllar geçici bir arkadaşlık dönemi olmayacaktır. Onların dostluk üzerine kurulan arkadaşlıkları, ileride edebiyat alanında ülke kültürüne vermiş olacakları hizmetin ilk basamağı olacaktır.

İnan, Urfa'da iken tasavvuf sohbetlerinin yapıldığı sıra gecelerine iştirak eder. Bu gecelerde icra edilen tasavvufî sohbetlerde okunan, başta Şâir Nâbî (ö. 1124/1712) olmak üzere sûfi meşrepli şâirlerin eserlerini dinlemesi, Divân edebiyatına olan ilgisine, iştihakına sebep olur. Divân edebiyatının zengin birikimi İnan'ın hayatı üzerinde önemli bir tesir bırakır. Kendisini genç yaşta etkileyen bu birikim, üniversitede edebiyat eğitimi almasına sebep olur.⁶ İnan'ın lise sıralarında başlayan okuma ve yazma arzusu üniversite eğitimiyle daha da ziyadeleşir. Urfa ve Maraş'ta okuduğu lise eğitimi esnasında şiire ve özellikle Divân edebiyatına duyduğu muhabbet nedeniyle daha o yıllarda tasavvufî kavram ve konulara âşinâlık kazanır. Aynı şekilde Divân şiirinin gazel ve kasîdelerini hayranlıkla dinlemesi hayatını etkiler.

İnan'ın 1961 yılında üniversite eğitimiyle birlikte başlayan Ankara hayatı kendi yaşamında yeni bir dönemin başlangıcı olur.⁷ İnan'ın Ankara hayatı birçok alanda milletine hizmet etmekle geçer. İnan, aksiyoner bir kimliğe sahip olması hasebiyle her gün bir aktivite içerisinde olurken aynı zamanda farklı dergi ve gazetelerde özellikle gençleri ve halkı aydınlatmak için yazılar kaleme alır. İnan'ın edebiyata ve yazmaya olan meyli, 1957 yılında Urfa'da

⁵ Haksal, Bir Medeniyet Şairi M. Akif İnan, 51.

⁶ İnan, *Söyleşiler*, 33.

⁷ İnan, *Söyleşiler*, 57.

henüz lise öğrencisiyken yerel gazetelere yazılar ve şiirler yazmakla başlar.⁸ Yazarlığı bundan sonra gelişerek sürer. İnan, hem manzûm hem mensûr türü yazılar kaleme almakta mâhir bir kişidir.

Üniversite hayatında birçok dergi ve gazetede makaleler yazar.⁹ İnan, *Hilal*, *Edebiyat*, *Mavera* gibi dergilere ve *Yeni Devir* ve *Mesaj* gibi gazetelerde makaleler, köşe yazıları yazmaya başlar. İnan, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde okurken aynı zamanda *Türk Ocakları* gibi sivil toplum kurumlarında görevler üstlenir.¹⁰ İnan, bu mücadeleci ruhla, 1992'de günümüzün en çok üyeye sahip olan sendikası Eğitim-Bir-Sen ve 1995 yılında Memur-Sen konfederasyonunun kurulmasına öncülük eder ve aynı zamanda her iki sendikada da başkanlık görevini yerine getirir.¹¹

İnan, öğrencilik yıllarında başta Necip Fazıl Kısakürek (ö. 1983) olmak üzere Türkiye'nin önde gelen kalemleri, edebiyatçıları, akademisyenleri, sendikacıları, politikacıları gibi her kesimdeki insanlarla tanışır ve onlar üzerinde müspet tesirler bırakır.¹² Şiirin ve edebiyatın eskimeyen ustası ve kendisi gibi Nakşi-Hâlidî tarikatı müntesibi olan Necip Fazıl Kısakürek'in sevgisini ve takdirini kazanan nadir şahsiyetlerden birisi olur. Kısakürek Ankara'ya her gelişinde kendisine misafir olur. Kendisini tanıyanların ifadesine göre İnan, Necip Fazıl gibi bir şiir ustası karşısında şiirlerini çekinmeden okuyan nadir şahsiyetlerden birisi olmuştur. Necip Fazıl'da İnan'ın şiirlerini keyifle dinledi.¹³ Fakat İnan, bir söyleyişinde aynı dünya anlayışını taşımalarına rağmen Üstad Necip Fazıl Kısakürek'in şiirinden etkilenmediğini ifade eder.¹⁴

⁸ İnan, *Söyleşiler*, 58.

⁹ Zübeyr Yetik, "Yarım Yüzyıllık Bir Geçmiş," *Medeniyetin Burçları, Akif İnan'ın Hatırasına*, haz. Turan Koç, Ali Dursun vd. (Kayseri: 2004), 171.

¹⁰ Haksal, *Bir Medeniyet Şairi M. Akif İnan*, 43.

¹¹ *Bilge Sendikacı Mehmet Akif İnan*, haz. Hıdır Yıldırım, (Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınlan, 2. Baskı, 2017).

¹² Haksal, *Bir Medeniyet Şairi M. Akif İnan*, 47.

¹³ Yusuf Beyazıt, "Mahcup Güllüslü, Pos Bıyıklı, Kartal Bakışlı, Adam Yürekli Adam: Mehmet Akif İnan", *Bilge Sendikacı Mehmet Akif İnan*, haz. Hıdır Yıldırım, (Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınlan, 2. Baskı, 2017), 155-178.

¹⁴ İnan, *Söyleşiler*, 100.

İnan'ın Ankara'daki ilk on dokuz yıllık hayatı, kendi tanımak ve keşfetmek arayışının mücadelesiyle geçer. O, ruhunun derinliklerinden gelen fırtınalı arayışlarla mücadele etmektedir. Yirmi yaşında üniversite eğitimiyle başlayan Ankara hayatı, vefatına kadar kesintisiz bir şekilde devam eder. Üniversite eğitiminden sonra Ankara'nın farklı okullarında edebiyat öğretmenliği yapar. İnan, şiirleri ve yazılarıyla verdiği mesajlarda, İslâm dünyasının içinde bulunduğu problemleri, çıkmazları ortaya koyar. İslâm medeniyet ve kültürünün faziletlerini ve onu duyulan ihtiyacı açıklar. Yazılarında ve konuşmalarında İslâm medeniyetinin yeniden inşası için düşüncelerini vurgulu cümlelerle ifade eder. Bütün bu gayret ve çalışmaları gösteriyor ki İnan, Batı taklitçisi olmayan ve kendi kültür değerlerini tanıyan ve ona göre yaşayan bir toplumun inşası özlemiyle enerjisini ortaya koyan bir şahsiyettir.¹⁵ O, neslin gafletten uyanamamasının nedenini Kur'an'a ve İslâm kültürüne göre yaşamalarına bağlar ve aynı şekilde bu konuda da Müslüman coğrafyaya tenkit ve eleştirilerini de dile getirir. İnan'ın üzerinde durduğu diğer bir konu da bir milletin ayakta durmasının temel taşlarından olan, sanat ve edebiyat konusudur.

İnan, hayatı boyunca milletin kültür ve değerleri için hizmet eden şahsiyetlerden birisidir. O, bir tarafta kendini tanımanın ve yaşadığı hayatın amacının ne olduğunu anlamının peşinde koşarken, bu koşuşturma sürecinde farklı düşüncelere mensup ve alanlarında öne çıkan Türkiye'nin önemli şahsiyetleriyle tanışır. İnan, entelektüel, sosyal, siyaset, akademisyen, yazar ve sanat dünyasında tanınan birçok şahsiyetin dikkatini çeker. Bu insanlar tarafından kabul ve saygı gören İnan, yine de huzurlu değildir. Nihayetinde yıllardır benliğinde süren arayışın fırtınalarını 1979 yılında Siirt'in Baykan ilçesinin Arınç köyünde yaşayan Nakşî-Hâlidî Şeyh Ali Arincî Efendi'ye intisâb etmekle dindirir.

İnan'ın mücadele, aktivite, Hakk'a ve halka hizmet ile geçen altmış yıllık hayatı neticede 2000 yılında nihayete varır. İnan, vefat etmeden kısa bir süre önce doğduğu Urfa'ya kırk yıl sonra ömrünün son deminde döner ve birkaç gün sonra vefat eder ve Urfa'da Harran Kapı mezarlığına defnedilir. Mücade-

¹⁵ Yusuf Turan Günaydın-Selma Günaydın, *M. Akif İnan Bibliyografyası-1955/2009* (Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2015), 27.

leyle geçen bir hayatın neticesinde ruhunu Hakk'a teslim eden İnan, vefatından kısa bir süre önce hasta yatağında ölüm hakkında bir sūfinin ifade edebileceği şu cümleleri sarf eder; "Mü'min yaşamın mutluluğuna inanmaz, onun için asıl mutluluk ölümdür. Ölüm, sürgünün sona ermesidir, kavuşmadır."¹⁶

2. Eserleri

İnan, hayatını bir mü'minin mesuliyetiyle daima çalışarak ve zorluklara karşı mücadele ederek geçiren bir kişidir. O, hedeflerini, amaçlarını ve hayalini kurduğu dünyayı kaleme aldığı şiir ve yazılarla dindiriyordu. Bazen de yakın dostlarının teşvik ve zorlamalarıyla da yazardı. Yazma nedenini de "Benim için önemli olan, yararlı olmaktır yani Allah'ın rızasına nail olmaktadır"¹⁷ şeklinde ifade ederdi. Aslında İnan, aksiyoner bir kişiliğe sahip olması hasebiyle inandıklarını hayatında icra eder ve diğer zamanlarında da halkın faydasına olan anlayışlarını, düşüncelerini yazıya dökerdi. Manzûm ve mensûr olarak yazdığı kitaplar şunlardır: 1. *Edebiyat ve Medeniyet Üzerine* (1972), Bu kitap, 1969 yılında Nuri Pakdil'in öncülüğünde çıkarılan "Edebiyat Dergisi"ne yazdığı deneme yazı ve makalelerden oluşur. Bu eserdeki yazılar İslâmî perspektifle ele alınan edebiyat ve sanatla ilgili yazılardır. 2. *Hicret* (1974), ilk şiirlerinin toplandığı bir eserdir. Kitapta yirmi iki şiiri vardır, "Sarınc" dışındaki şiirlerin bütünü hece vezniyle kaleme alınmıştır. 3. *Din ve Uygarlık* (1985), denemelerinin yer aldığı bir çalışmadır. İslâm dini ile diğer dinlerin her konuda bir karşılaştırmasını yaptığı yazılardan oluşmaktadır. 4. *Yeni Türk Edebiyatı* (1977), (O. Çağlar'la birlikte), Eğitim Enstitüsü öğrencileri için hazırlanan ders kitabı, 1977). 5. *Tenha Sözler*: İkinci şiir kitabıdır. Bu kitapta otuz iki şiir mevcuttur. Birçok baskısı yapılan bu kitaptaki şiirler tasavvuf içeriklidir. İnan, bu eseri için şunları ifade etmektedir: "*Tenha Sözler*, yalnız kelime dizisi olarak güzel değil, muhteva bakımından da şiirim gayesini ifade ediyor."¹⁸ 6. *Aydınlar Batı ve Biz*, makalelerden oluşan bir kitaptır.¹⁹ Vefatından sonra sevenleri tarafından mülakatlarının ve yazılarının derlenerek

¹⁶ Mehmet Sarmış, *Adanmış Hayat-Mehmet Akif İnan* (Şanlıurfa: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2017), 55.

¹⁷ İnan, *Söyleşiler*, 34.

¹⁸ İnan, *Söyleşiler*, 78.

¹⁹ Sarmış, *Adanmış Hayat-Mehmet Akif İnan*, 243; Haksal, *Bir Medeniyet Şairi Mehmet Akif İnan*, 38.

İnan'ın ismiyle bazı eserler de basılır. Yalnız Rasim Özdenören ve İnan'ın kardeşlerinin beyanına göre, kendisinin *Yusuf ve Züleyha* adlı bir mesnevî çalışması yaptığını hatta önemli bir kısmını yazdığı söylene de çalışmaya ulaşılmamıştır.²⁰

3. Akif İnan'ın Benlik Arayışı

İnan'ın aktif olarak sosyal hayatın içinde olması, şairliği, yazarlığı ve sendikacılığıyla toplumda kabul görüp öne çıkmasına rağmen, benliğinin arayışı yıllarca sürer. Daha öğrenciyken yaşadığı aktif ve mücadeleci hayat her gün yeni aktivitelerle sürerken, o benliğin derûnunda da bir arayış içerisindedir. İnan'ın kendini bulma ve tanıma arayışı, asırlarca önce benzer hayatı yaşayan muhakkik sûfiler, Ebû Hamîd Muhammed Gazzâlî (ö. 504/1111)²¹ ve Mevlânâ (ö. 671/1273)²² gibi şahsiyetlerin arayışına benzemektedir. Bu sûfiler de İslâmî ilimlerin zirvesindeyken halk ve idareciler tarafından büyük bir saygı ve muhabbet görmelerine rağmen, beşerî benlikleri karanlığını bir türlü yok edemedikleri için ilâhî huzuru bulmak gayretine girişirler. Neticede tasavvuf ilminin kişiyi Hak ile hemhâl kılan hakikatiyle müşerref olurlar.²³ İşte İnan'da bu sûfiler gibi, kendi keşfini gerçekleştirecek, kendisini rabbiyle buluşturacak, kendisiyle barışık olacak, hayatına anlam kazandıracak bir aydınlanmanın peşinde koşturur. Bu arayış, Şeyh Ali Arıncı'ya intisâb edene kadar sürer. Şeyhine intisâb edene kadar arayışının sancılarını bütün benliğiyle derinden yaşar.

İnan'ın hakikat arayışı, daha doğrusu "satırlardan sadra doğru seferi" yıllarca sürer bu arayışını şiirlerinde, yazılarında ve konuşmalarında da dile getirir. Fakat bu arayışı anlatan satırları, beyitleri, cümleleri, ancak bu arayışın hakikatini yaşayan ve insanın ruh yapısını bilenler anlayabilir. İçinde bulunduğu açmazları şiirlerine de bariz bir şekilde yansıtmaktadır. Zira bu hem şiirlerinin ve yazılarının satırlarında hem de şiirlerine verdiği başlıklarda da açık bir şekilde görülmektedir. *Nerden Nereye Düşmüşüz, Nasıl Kurtuluruz, Ön-*

²⁰ Haksal, Bir Medeniyet Şairi M. Akif İnan, 66-67.

²¹ Ebu Hamid Muhammed el-Gazzâlî, *el-munkız mine'l-delâl*, nşr. Cemil Saliba, Kamil Ayyad (Dimeşk: 1358/1939).

²² Şemseddin Ahmed Eflâkî, *Menâkibü'l-ârifîn*, nşr. Tahsin Yazıcı (İstanbul: MEB Yayınları, 1976), 1/12-100.

²³ Gazzâlî, *el-munkız mine'l-delâl*, 12.

ce Biz Kalkacağız, Direneceksin Ötesi Yok, Ey Müslüman Toplanmak Vaktidir, Yol Peygamberindir, Kur'ân'sız Müslümanlık, Çağımız İnsanı Gönüllü Esir gibi şiirler bu çıkmazdan çıkış arzusunun ortaya koyduğu serzenişlerini ifade etmektedir.

İnan, bir tasavvuf ve tarikat müntesibi olarak, sûflerin Hakk'a olan ihlâslı ve samimi bağlılıklarının neticesinde ilâhî feyiz ve muhabbetin bütün fiillerine hâkim olduğuna kalbî imanla inanır. Bu hâl, ilâhî iradenin feyiyle lisan vasıtasıyla dışarıya aksedince, şiir denilen gerçek ortaya çıkar. Zira Hak ile hemhâl olan kişilerin sözlerinde; Hakk'ın dilediği hâlin, ahlâkın, edebin, hukukun ve kısacası hayatın bir bütünü mevcuttur.²⁴ Zira sûfilere göre, bütün davranışları rabbanî âhenk ve ölçüye göre şekillendiği gibi lisandan sadır olan sözler de bu vezinle dışarıya yansır. Hak ile hemhâl olmalarının neticesinde kendi beşerî iradelerinin ötesinde dillerinde dökülenler de ilâhî aydınlanmanın inci tanelerinden başka sözler değildir.²⁵

İnan'ın yetiştiği dönem, farklı düşünce akımlarının halk üzerinde etkin bir rolünün olduğu bir zaman dilimidir. İnan, okuyan, araştıran, aktif olarak düşüncelerini hayata uygulamaya çalışan bir kişiliğe sahip olduğundan dolayı kendi fitratına hitap eden, mayasını aldığı İslâm kültürünü ve düşüncesini kendisine mefkûre edinir. O, sadece Anadolu'da yaşayan halkın değil, genelde bütün İslâm coğrafyasının özüne dönüşünü arzulamakta, özelde de Filistin'in bağımsızlığını kavuşmasını ve bütün Müslümanların kendi öz değerlerine sahip çıkıp uyanmalarını istemektedir. Fakat İnan'ı düşündüren ve üzen asıl konu, bu ilâhî gayenin söylenen sözlere, yazılan metinlere rağmen bir türlü gerçekleşmemesidir. İnan, görünürdeki hayatıyla hakikat arayışında olduğunu fazla göstermiyorsa da kalbinde ve benliğinde daima bunun sorgulamasını yapmakta, bu badireden kurtulmanın mücadelesini vermektedir. Nitekim "Akşamın Kılıçları" adlı şiirinde lafla, sözle ve ilâhî muhakemenin dışındaki "beşerî akıl" la hakikate ulaşmanın mümkün olmadığını ifade etmektedir:

İçimin göğüne ağsam diyorum

²⁴ Mahmut Erol Kılıç, *Sûfi ve Şiir-Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası*, (İstanbul: Sufi Kitap Yayınları, 2017) 47.

²⁵ Ali Tenik, "Tasavvufî Şiir Poetikası" *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 48 (Aralık, 2017), 141-160.

Yoruldum kelime hamallığında
 Toprağın altına yürüsem bir gün
 Kurtulsam aklımın işkencesinde
 Kızgın bir sac oldu yollar yüzüme
 Doğrandım akşamın kılıçlarında
 Bir kurtuluş olur belki delirmek
 Soyunmak dünyadan işkencelerden
 Şair değil, güneş değil, değil hey
 Toprak olsam veli ordularına.²⁶

İnan, sadece sözle ifade edilen, pratik hayatta uygulaması olmayan bir anlayışın, fikrin, insana ilâhî fitratın hazzını, lezzetini tattıramayacağını şuurundadır. Hayatını kuşatan “laf gemisinden” kurtulup, ilâhî ilmin sahiline kavuşmanın çırpınışı içerisinde. Kendisi, ilâhî hakikatlerin aydınlığından mahrum kalarak bunlarla yaşayamadığı için, Allah’ın insana imtihan gayesiyle verdiği hayattan usanmış olarak ölmeyi arzulayacak kadar ilâhî hayatın lezzetini tadamamanın sancılarını çekmektedir. Bu çırpınışlardan kurtuluş yolunu bulamamanın ıstırabı her nereye yönelirse yönelsin kendisini derinden etkiler. O, Hak’tan uzak yaşayan bir kişi gibi, Rabbinden ayrı düşmenin acısı, iliklerine işleyen ayrılık ateşinin tesiriyle inlemektedir. Allah’tan uzak, insanlara yakın bir hayat içinde delirmek üzereyken, kendisi için yeniden istenen ve özlenen bir hayata adım atmak, gafletten kurtuluş demektir. Bu kurtuluş, ancak Hz. Peygamber’in, “Allah dışındaki her şey dünyadır”²⁷ ifadesindeki gerçeği yaşamak yani hayatının her adımında mâsivâdan arınmakla mümkün olur. İnsan, yalnızca Allah’ın dilediği bu hayatı yaşarsa, muhakkik sûfî Bâyezîd-i Bistâmî’nin (ö. 234/848) ifadesiyle, “yılanın derisinden soyunduğu gibi”²⁸ mâsivâdan temizlenirse, Hakk’a vuslatı gerçekleşir. İşte o vakit, dünyanın bütün işkencelerinden kurtularak hayatını gülistana dönüştürebilir.

²⁶ M. Akif İnan, *Tenha Sözcükler* (Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2012), 27.

²⁷ Müslim, “Zühd,” 1; Tirmizî, “Zühd,” 14.

²⁸ Abdülkerim Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-kuşeyriyye* (Beyrut: 1412/1992), 128.

Yoksa şâir olup şiir yazmak ya da yazar maharetiyle laf güzellemesi yapmak Yaraticının dilediği hayata ulaşmak değildir.

Kısacası İnan'ın anlayışında, laf cambazlığı yaparak, insanları süslü kelime ve cümlelerle oyalamak sadece laf güzellemesinde bulunan kişinin hem kendisini hem de dinleyenleri avutmasıdır. Ona göre, Allah'ın muradına göre yaşayan velilerin yolunda yürümek gerekir. Zira Allah dostları, Allah'ın kendilerinden dilediği hayatı yine O'nun murad ettiği şekilde yaşadıklarından dolayı, Allah'ın rızasını kazandıkları istikâmette yürümüşlerdir. Huzurlu bir hayatın tadı işte o vakit tadılır. O an, her tarafta, her varlıkta ilâhî lezzet ve koku alınır. Yani tıpkı Hz. Ali'nin, "Her nereye yönelerseniz Allah'ın vechi oradadır."²⁹ ilâhî mesajını yorumladığı, "Her neye, her nereye bakıyorsam Allah'ı görüyorum" sözü gerçekleşir.³⁰

İnan'ın içinde yaşadığı toplumda, çevresinden kaçışını, benliğinde meydana gelen bunalımları, çıkmazları ve Allah'ı yaşama arayışını "Yılgı" adlı şiirinde şöyle ifade etmektedir:

*Bu yıldırımlara dayanamam ben
Her an kopmaktadır bir dalım candan
Kırılan sesimdir eriyen gölgem
Göklerim yitiktir kuyulardayım
Akrepler ağmakta uykularıma
Düşlerin ipini tutamıyorum
Hangi yöne koşsam önümde duvar
Tepemde yıldıgının bombardımanı
Durmadan uğuldar kulaklarımda
Yıkmakta aklımın mazgallarını
Komut alan şeytan ışıklarından*

²⁹ el-Bakara 2/115.

³⁰ Şerif er-Râdî, *Nechü'l-belâğa*, nşr. Subhi es-Sâlih (Beyrut: 1387/1967), 125; Reynold A. Nicholson, *The Mysticism of Islâm* (New York: Schocken Books, 1.edt, 1975), 40.

Korkunç bir paniğin ayak sesleri
*Çarşılarda balkon dehlizlerinde*³¹

İnan'ın bu beyitleri tahlil edildiğinde o, yaşadığı hayatın menfi psikolojisini ortaya koymaktadır. Bu şiirde özellikle icra ettiği şâirlik ve yazarlık mesleğinin üzerinde oluşturduğu çekilmez ağırlığı ifade etmektedir. İnan, artık kelime ve laf kalabalığından, hamallığından yorulduğunu, beşerî aklın ürünü olan laf ebeliğinin ağırlığından bıktığını ve bir an önce ölmeyi arzuladığını söylemektedir. İnan'ın "ölmek" sözünde muradı bedenî olarak yok oluş değil, sûfilerin, "Ölmeden önce ölmek" anlayışlarından yansıyan hakikattir. Diğer taraftan sûfilere göre ölüm hayatın son bulması değil, sadece dünya yurdundan, ahiret yurduna göçtür.³² Başka bir ifadeyle tüm mâsivâ bağlarından kurtulup Hakk'a vuslattır.³³ İnan, kendisinin sadece kelimelere, cümlelere yöneldiği için ilâhî huzuru bir türlü bulamadığının şuurundadır. Bu yüzden anlam veremediği hadiseler, olaylar kendisini kasvete ve çıkmaza götürmektedir. Bu karanlıklardan, eziyetlerden kurtuluşun yolu, geçmiş hayata zincir vurmak yeni hayatla diriliş kazanmakla mümkün olur. İnan, bu arayışın neticesinde kurtuluşun ancak Hak dostlarının yolundan yürümeyle gerçekleşebileceğini şöyle açıklar:

Şâir değil, güneş değil, değil hey
*Toprak olsam veli ordularına.*³⁴

İnan, bu beyitlerle ne şâirliğin ne yazarlığın ne meslek ve uğraşların ne de diğer şeylerin insanı huzura ve kurtuluşa götürmeyeceğini, ancak Hakk'ın ilminin aydınlığı ve bu ilimle amel eden Allah dostlarının yollarını takip etmekle güneşin aydınlığı gibi ilâhî ilmin hayatını değiştirip huzur vereceğine inanmaktadır.

³¹ İnan, *Tenha Sözler*, 40.

³² Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, thk. Osman Yahya, (Kahire: 1413/1992), 4: 290.

³³ Aziz Nesefî, *İnsanü'l-kâmil*, nşr. Marijan Mole, (Tahran: 1403/1983), 37.

³⁴ İnan, *Tenha Sözler*, 42.

İnan, benliğini bütünüyle saran, kuşatan zulmeti, yıldırımlara benzetmektedir. İçinde bulunduğu psikolojik depresyonlar her gün kendisinden bir parça kopartarak belirsizliğe götürmektedir. Bu çıkmazlar, kendisini bunalıma sürükleyerek onu özünden uzaklaştırmaktadır. Karanlık dehlizlerden, kendini kuşatan mâsivâ sarmaşıklarından, Allah'ın nuruyla aydınlanan bir kurtuluşla hayta uyanmak istemektedir. Arzuladığı fitrî hayat, beşerî perdelerle, engellerle çevrilmiş, bu engelleri aşıp ışığa kavuşmak bir türlü mümkün olmuyor. Bu durum, kendisini yılgınlığa, ümitsizliğe götürmektedir. Allah'ı gereği gibi murakabe etmekten mahrum olması ve Allah'ın kendisine bahşettiği kalbî idrakla karşılaştığı sıkıntıları ilâhî akılla muhakeme edememesi kendisini bunalımlara sevk etmektedir. İnan, adım attığı her yerde nefsanî duyguların atmosferine girmekte, benliğini kuşatan bu karanlık dünyadan bir an önce kurtulmak istemektedir. İnan, öyle bir çıkmaz içerisindedir ki, her taraftan mâsivâ yıldırımlarına maruz kaldığını, bütün benliğinin bunlardan etkilendiğini söyler. Hayatını aydınlatacak, kendisini zulmetten kurtaracak bir ışığın kalmadığını ve karanlık dehlizlerde bocaladığını dile getirir. Her adımda, her nefeste bir kâbus yaşadığını, nereye yönelirse yönelsin daima engellerle, çıkmazlarla karşılaştığının acısını yaşar. Bu kâbusların hayatını bütünüyle kuşattığını ve nefes alamaz duruma geldiğini şiirinde şöyle dillendirir:

*Varsam dedim varamadım
 Bir karada duramadım
 Ben kendimi aramadım
 Yazık bana vahlar bana
 Devleşen içimin tedirginliği
 Beslenir kuduran sancularıyla
 Bir kara duvardır gök çadırları
 Baharlar zulmetme kol kola gelir
 Bu yılan caddeler zehirli vitrin
 Dolaşır kamında bir ifrit gibi
 Nefsimin sırçası dolanır elde*

*Ne kırarım onu ne de korurum
Köprüsü atılan ninnilerimle
Yıkıntılardayım tuzaklardayım
Hangi rüyalardır sığınağımız
Hangi köpüklere binmeli ruhum
Sesimi biçen bu paslı dehlizden
Nasıl kurtarmalı damarlarımı³⁵*

4. Akif İnan'ın Nakşî-Hâlidî Şeyhi Ali Arıncı'ye İntisâbı

İnan'ın bu arayışı aile çevresi tarafından da bilinmektedir. Asker kardeşi Mustafa, Siirt'in Baykan ilçesinde bulunan Nakşî-Hâlidî kolunun Haznevî dergâhı şeyhlerinden Ali Arıncı'ye intisâblıdır. Kardeşi aile sohbetlerinde ağabeyi Akif İnan'a şeyhinin meziyetlerini anlatır ve bazen de İnan'a takılarak Şeyh Ali Arıncı'ye intisâb etmesini ister. İnan da kardeşine şu karşılığı verir: “Şeyhinin büyüklüğünden bu kadar bahsediyorsun. Ben bugüne kadar nice şeyhler gördüm, onlarla oturdum ve sohbet ettim. Ama hiçbiri benim gönlümü etkilemedi. Eğer senin şeyhin anlattığın derecede büyükse, takar tasmaşını boynuma ve çeker yanına” İnan, arayışını 1979 tarihinde Baykan'a gidip Ali Arıncı'ye intisâb ederek nihayetlendirir.

İnan'ın kardeşi Mustafa, 1979 yılında Ağrı'da askerlik görevini icra ederken bir kaza kurşunuyla yaralanır. Bunun üzerine İnan ve diğer kardeşi Ahmet, Ağrı'ya asker kardeşlerini ziyarete giderler. Olayı haber alan kardeşinin şeyhi Ali Arıncı de büyük oğlu Hikmetullah Efendi'yi müridini ziyaret etmek gayesiyle Ağrı'ya gönderir. Burada İnan ile Hikmetullah Efendi tanışır ve uzunca muhabbet ederler. Hikmetullah Efendi, o dönemde medrese tahsilini tamamlayan bir müderristir. Sohbet esnasında İnan'a babasını ziyaret etmesini teklif eder. Bu teklifi kabul eden İnan, Baykan'ın Arıncı köyüne Şeyh Ali Efendi'yi ziyarete gider. İnan, Şeyh Efendi'nin feyzinden ve sohbetlerinden çok etkilenir. Uzun süre bir şey konuşmaz. Kendisinden tam bir sükûnet hali gözlemlenir. Nihayet Şeyh Ali Efendi'ye intisâb eder. İnan, Arıncı'ye intisâb

³⁵ İnan, *Tenha Sözlür*, 30-33

ettikten sonra Ağrı'ya döndüğünde, kardeşleri, onun hâline yansıyan sükûnet ve huzur hâlini fark ederler.³⁶

İnan'ın hayatının ilâhî ma'rifet ve muhabbetle şekillenmesine vesile olan Şeyh Ali Arıncî, ilim ehli bir aileden 1916 yılında Siirt'in Baykal ilçesinin Arınc köyünde dünyaya geldi. Babası, çevresinde âlim ve tasavvuf ehli olarak bilinen Molla Ömer, annesi ise, Halime Hatun'dur. Babası Molla Ömer, Nakşî-Hâlidî tarikatının Haznevî alt koluna mensup Norşin Dergâhı şeyhlerinden Muhammed Ziyâuddin'e (ö. 1924) müntesip birisiydi. Dedeleri Molla Ömer, Molla Abdullah, Molla Muhammed ve Molla Dîvânî, ilim ve tarikat irşâd hizmetleriyle bölgede tanınan âlim şahsiyetlerdi.³⁷ Aynı şekilde dedesi Molla Ali, Kâdiriyye tarikatı mürşidiydi. Ali Arıncî, ilk eğitimini doğduğu köyde babasının yanında ve çevre beldelerde tamamladıktan sonra yakın çevrenin bazı köylerinde imamlık yaptı. Bitlis'te görev yaparken bölgenin tanınan şahsiyetlerinden Abdülhakîm Bilvânîsî'nin (ö. 1972) sohbetlerinde bulundu ve kendisinden ders okuyarak ilmini tamamladı.³⁸ Rivayetlere göre, Ali Arıncî hocası Abdülhakîm Bilvânîsî vasıtasıyla Nakşî-Hâlidî tarikatının Haznevî kolunun şeyhi olan Şeyh Ahmed Haznevî'ye giyâbî olarak yani üveysî yolla bağlıydı.³⁹ Ahmed Haznevî'nin 1950 yılında vefatından sonra Haznevî'nin halifesi olan Abdülhakîm Bilvânîsî'ye intisâb etti. Sekiz yıl süren tarikat sülûkunu tamamlayıp Bilvânîsî'den icâzet aldıktan sonra Van bölgesinde tarikat hizmeti vermek için görevlendirildi.⁴⁰

Şeyh Ali Arıncî, tarikat silsilesi şöyledir: Ali Arıncî (ö. 1984), Abdülhâkîm Bilvânîsî (ö. 1972), Ahmed Haznevî (ö. 1950), Muhammed Ziyâuddîn (ö. 1924), Fethullâh Verkânîsî (ö. 1317/1899), Abdurrahman-ı Tâgî (ö. 1303/1886), Sıbğatullâh Arvâsî (ö. 1287/1870), Tâhâ Hakkârî (ö. 1268/1852), Mevlânâ Hâlid Bağdâdî/Şehrezorî (ö. 1243/1827). Bazıları bu silsilede Mevlânâ Hâlid ile Tâhâ Hakkârî arasına Tâhâ Hakkârî'nin amcası Abdullah Şemdinî'yi (ö.

³⁶ Sarmış, Adanmış Hayat-Mehmet Akif İnan, 24.

³⁷ Lütfü Güldoğan, *Şeyh Ali Arıncî Hayatı ve Menkıbeleri* (Siirt: Doğan-tepe Yayınları, 1997), 34.

³⁸ Şefik Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ya Nakşibendî Şeyhleri* (İstanbul: 2010), 370; Güldoğan, *Şeyh Ali Arıncî*, 9.

³⁹ Güldoğan, *Şeyh Ali Arıncî Hayatı ve Menkıbeleri*, 36.

⁴⁰ Güldoğan, *Şeyh Ali Arıncî*, 9.

1228/1813) yerleştirirler fakat bu tasnif, kaynaklarda bulunmayan bir bilgidir.⁴¹

İnan'ın tarikat pîri Arıncî, sûfi hayatı yaşamaya gayret eden, sûfi ahlâki hayatının her adımında yaşamak gayretinde olan mütevâzî bir zattı. Diğer taraftan hem zâhirî amellerde hem de tasavvufî halinden taviz vermeden yaşar, helâl ve haramlara titizlikle riayet ederdi. Hakk'ın rızasını kazanmak gayesiyle amellerindeki ihlâsı ve samimiyeti halkın kendisine teveccüh göstermesinin en büyük sebebiydi. O, bir sûfinin sahip olduğu ahlâk ve faziletle hiçbir bir olay karşısında hiddetlenmeyen, sükûnetini koruyarak çevresindekilere sabır timsali vakur duruşunu her halükârda gösteren bir zattı. İşte bu hasletler, kendisine hem mürîdlerinin hem de halkın muhabbet ve hürmetini kazandırıyordu.⁴² Mürîdlerine ve halka yaşadıklarıyla tavsiyede bulunur, onlara yapmadığı bir şeyi tavsiye etmezdi. Halka kötü alışkanlıkları bırakmalarını, harama tevessül etmemelerini, daima abdestli olmalarını ve Hz. Peygamber'in yaptığı gibi teheccüd namazına riayet etmelerini tavsiye ederdi, Kısacası mürîdlerinde tasavvuf ve tarikat rükünlerine uygun bir hayat yaşamalarını isterdi.⁴³ İşte İnan, sadece Hakk'ın rızasını dileyen ve yaşayan bu zatın yaşadığı sûfi hâli kendisine örnek almak gayretine girer.

İnan, 1979 yılında Şeyh Ali Arıncî'ye intisâb ettikten sonra sûfi bir hayat yaşamak için tasavvuf konu ve kavramları üzerinde daha fazla yoğunlaşır. Üzerinde durduğu konuların başında da kalbin Hakk'a has kılınması, kendi benliğini keşfetmek ve ilâhî hakikatleri yaşamak gelmektedir. İnan, tarikata intisâb ettikten sonra farklı dergi ve gazetelerde şu makaleleri kaleme alır: *Bir Adam Yaratmaktaki Mesaj, İç Donatım, İnsanı Bulmak, İnsan Yetiştirmek; önce Ahlak ve Maneviyat, Ben Neftimden Korkarım, Bu Can Gövdeye Konuktur, Neft, Nefsîmedir Sohbetim, Nefs İhtiyarlamaz, Tövbe, Tövbeye gel, Ölümü Anmak, Egemenlik Tabutlarıdır, Aşk Deyip Geçmeyin, Ah Minel Aşk* isimli İslâmî ve tasavvufî konuları işleyen makaleler kaleme alır.⁴⁴ Tasavvufî hakikatler, onun benliğini, düşünce dünyasını, dünya anlayışını derinden etkilediği gibi, hayat anlayışını da değiştirir.

⁴¹ Güldoğan, *Şeyh Ali Arıncî*, 11.

⁴² Güldoğan, *Şeyh Ali Arıncî*, 52.

⁴³ Güldoğan, *Şeyh Ali Arıncî*, 28, 55.

⁴⁴ Günaydın-Günaydın, M. Akif İnan Bibliyografyası-(1955/2009), 28.

İnan, köşe yazılarında sadece tasavvuf içerikli yazılar kaleme almaz aynı zamanda tasavvufla ilgili dönemin önemli sûfi şahsiyetleriyle görüşerek röportajlar yapar.⁴⁵ Bu yazı ve röportajlardan gayesi, tasavvuf ilmini hâlleriyle yaşayan kişilerden tasavvufun hakikatlerini okurlarına aktarmak, tasavvuf ilmi ve anlayışı konusunda onları doğru bir şekilde bilgilendirmektir. İnan'ın tasavvufi hakikatleri halka aktarmak için ortaya koyduğu bu gayret, sûfi kişiliğinin bir tezâhürüdür.

İnan, pîri Ali Arıncı'nın 1984 yılında vefatından sonra kaleme aldığı "Arzihal" şiiriyle Ali Arıncı'ya olan muhabbetini şöyle ifade eder:

*Sen öte bahçede açalı gülüm
Bütün bülbülleri yandı içimin
Dağıldı eczası sesin ahengin
Güzelin lezzetin rengin biçimin
Öpüp kokladığım ellerin gülüm
Hayat ırmağıydı fidanlarıma
Açardı yolumu anahtar sesin
Gözlerin güneşti zamanlarıma
Bir yetim çocuktur günlerin gülüm
Seslerim kırıktır yatağım zindan
Ne olur tez elden beni de çağır
Al götür yanına sevdiğim aman.⁴⁶*

İnan, kesrette/büyük kalabalıklar içinde yalnızlığın uçurumunda yıllarca hayatına anlam katmak için ya da ilâhî hayatın hazzına varmak gayesiyle büyük bir arayışın mücadelesini verir. Şeyh Arıncı'ya intisap edip, onunla ilâhî

⁴⁵ Akif İnan, "Doç. Dr. Halil Necatioğlu ile Tasavvuf Üzerine Sohbet", *Mavera* 54 (Mayıs 1981), 27-30; Akif İnan, "Fehmi Kuyumcu ile Tasavvuf Üzerine Sohbet", *Mavera* 55 (Haziran 1981), 31-33; "İsmail Çetin ile Seyr u Sülûk Üzerine ", konuşan: Akif İnan, *Mavera* 56 (Temmuz-Ağustos-Eylül-Ekim 1984), 28-30.

⁴⁶ İnan, *Tenha Sözler*, 57.

hayatın tadına vardıkdan sonra şeyhi vefat ettiğinde de büyük bir üzüntü yaşar. Şeyh Arıncî vasıtasıyla Hak ile hemhâl olup gerçek hayatı tattığını söyleyen İnan, şeyhinin vefatıyla koca dünyada ebeveyni ölen çocuk gibi kendisini yetim, öksüz ve yalnız hisseder. Bu ayrılık acısı kendisini derinden sarsar. İnan'a göre, şeyhinin Allah'a ebedî yürüyüşünden sonra, hayatının can damarını kesilerek karanlıklara sürüklenir. Yani şeyhinin vefatını kendisinin de ölümlü olarak görür.

İnan'ın tasavvuf anlayışı, tasavvuf ehline bakışı, tasavvufun hayatında yaptığı değişim ve dönüşümü şiiirlerinin beyitlerinde açık bir şekilde görülmektedir. İnan, Arıncî'nin hayatında yaptığı ihyayı "Sen" adlı şiiirinde şu şekilde ifade etmektedir:

*Her taraf gözlerin gündüz ve gece
Her mevsim sensin ve her ses sözlerin
Ayrılmaz ellerin avuçlarımdan
Doyurur kokusu ciğerlerimi
Yalnız senin olmak seninle olmak
İnandım ömrümün en kutlu işi
Taşırısın aklımı bir gölgen gibi
Aşkın el değmemiş bölgelerine
Bir evren donattın yırtıp dünyamı
Eledin bilgimi sevgilerimi
Onardın gövdemi takvimlerimi
Kalbimi giysimi şiiirlerimi.⁴⁷*

İnan'a göre, Arıncî, karanlık ve kâbuslarla geçen dünyasını tasavvuf ilmiyle aydınlatan kişidir. Arıncî'den aldığı ilâhî ilmin aydınlığı hayatına yön vererek, içinde bocaladığı çıkmazlarda kurtulmanın çıkışını göstermektedir. Her cihette mürşidinin iliklerine işleyen sesini duymaktadır. İnan, mürşidiyle

⁴⁷ İnan, *Tenha Sözler*, 56.

öylesine hemhâl olmuştur ki, onun tasavvuf hâli ve sözleri kendisini öylesine kuşatmıştır ki, her an benliğinin derûnundan, ciğerlerinde, nefesinde ve avucunda yaşamaktadır. İnan için hayatın anlamı, ancak mürşidi Arıncı'nın gösterdiği hakikatleri yaşamakla mümkün olur. Ona göre, Allah dostlarının rehberliği insana Hakk'ı yaşatan hakikatlerdir. İnan, benliğiyle Allah'a teslim olan mürşidinin kılavuzluğuyla, mâsivâdan arınarak sadece Hak'la yaşayacağını bilincindedir. İnan'a göre mürşidi, kendisini beşerî aklın hâkimiyetinden kurtararak, mâsivânın kirletemediği ilâhî hakikatlerle yaşamının yolunu gösteren kişidir. O, şeyhinin rehberliğiyle tattığı ilâhî ilimle, Allah'ın razı olmadığı şeyleri kendi hayatında yok ederek, yepyeni bir dünya inşa ederek, ilâhî bir kimlik kazanmanın şuuruna varır. İnan, Şeyh Arıncı'ya intisâb ettikten sonra hayat kendisi için daha anlamlı bir hal alır. İnan'ın aktif olan önceki hayatına anlam kazandırarak, aldığı her nefese "ibnü'l-vakt"⁴⁸ anlayışıyla değer vererek, hayatı nasıl yaşayacağını şuuruna varır. O, sûfi anlayışla hayatın her anını şuurla değerlendiren bir kişidir. Çünkü sûfilere göre, "vakt" in şuuruna ulaşarak "ebü'l-vakt" i yaşamak, Hak'tan başka bütün mâsivâdan sâfi olmaktır.⁴⁹ Sûfilerin "vakt" anlayışı, Allah'ın, "Öyleyse, bir işi bitirince diğerine koyul"⁵⁰ ayetinin verdiği ilâhî mesajda hakikatini alır. Bu mesaj da, sûfilerin "vakt" şuuruyla zamanlarını Hakk'ın muradıyla daima dolu ve hayırlı meşguliyetlerle geçirmeleri demektir.

İnan, şeyhi Arıncı'nın kendisini karanlık dehlizlerden aydınlığa çıkarmasını ve ilâhî nurla hayatının aydınlanmasını "Sensin" adlı şiirinde de ifade eder. İnan'a göre, yaşadığı dünyayı aydınlatan nur, şeyhinin vasıtasıyla bulunduğu gerçeklerdir. Kendisini mâsivâ bağlardan, kayıtlardan kurtaran hakikat, şeyhinin rehberliğiyle ulaştığı ilâhî feyizlerdir. İnan'a göre, mürşidi Arıncı'nın rehberliğiyle kendi hayatının her konusunda, her adımında Hakk'ı idrak ettiğini, bu yüzden aldığı her nefeste Hakk'ın muradına göre yaşadığını şuuruna ulaştığını söyler. Yani artık ilâhî hakikatlerle hemhâl olmaya başladığını, baktığı ve hissettiği her şeye ilâhî ilmin hâkimiyetiyle bakar. Artık hayat, kendisi için bir anlam kazanmıştır. Bu hakikatlerle hemhâl olduktan sonra esaret

⁴⁸ Kuşeyri, *er-Risâle*, 130-131;

⁴⁹ Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Mesnevî -i Şerif* (Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2004), 3: 1426.

⁵⁰ İnşirâh 94/7.

zincirinden kurtulup ilâhî hakikatlerle özgürlüğe kavuştuğunu şöyle ifade eder:

*Özgürlük menşurum kanatlarındır
Toprağım devletim bayrağım sensin
Maddemsin, mânâmsın, varım yoğumsun
Ufkumsun yakınım uzağım sensin
Göklerim yerlerim dağım denizim
Yanım yönüm solum sağım sensin
Övüncüm şerefim sözüm şüirim
Saklım gizlim köşem bucağım sensin
Seslerin kalbimin dudaklarında
Zamanım dönemim çağım sensin
Ümidim cihadımı durağım sensin
Hicretim menzülüm durağım sensin
Seninle olmaktır ahdim yeminim
Ordum emirim ve otağın sensin.⁵¹*

İnan, kendisine göre ham olarak girdiği tasavvuf ocağında pişip kemâl vasfını kazandıktan sonra, kendisini tanıyan yakın çevresi ve dostları onun kimliğinin ve şahsiyetinin bütünlüğünü örnek bir ahlâk olarak gösterirler. O, tasavvuf terbiyesi aldıktan sonra dostlarının gözünde artık “entelektüel bir derviş” tir.⁵²

5. Akif İnan'ın Şiir Anlayışı

İnan, her ne kadar çağdaş edebiyat akımlarının etkisiyle şiir yazıyorsa da kendisinin üzerinde Divân edebiyatının tesiri belirgin bir şekilde görülmektedir. Divân edebiyatının “Tekke Edebiyatı” akımı tasavvufun tesirinin en ağır-

⁵¹ İnan, *Tenha Sözlere*, 35.

⁵² Haksal, *Bir Medeniyet Şairi M. Akif İnan*, 54.

lıkta olduğu akımdır. İnan, şiire ve yazıya olan tutkusunu farklı dergilere yazmış olduğu şiir ve nesir yazılarıyla da göstermektedir. Edebiyatla bu derece hemhâl olan bir kişinin Divân edebiyatından etkilenmemesi mümkün değildir. Diğer taraftan yukarıda da ifade edildiği gibi Urfa'da doğup büyümesi, Urfalı Divân şâirlerinin şiirlerini dinlemesi, okuması ve bu şiirlerin beyitleri üzerinde tefekkür ederek tahlil etmesi bir hakikattir. Zira edebiyatçıları tarafından "hikemî şiir" in üstadı kabul edilen Nâbî'nin şiirleri felsefenin tesiriyle icra edilen şiirler değil, tasavvuf neşvesiyle ilâhî hikmeti anlatan şiirlerdir.⁵³ Bundan dolayı da Nâbî'nin İnan'ın şiir anlayışı üzerinde kayda değer bir tesiri vardır. Fakat İnan'ın şiirini şekillendiren ana unsurun tasavvuf olduğu aşikârdır. Nitekim şâir, yazar Mehmet Ragıp Karcı (ö. 2020) İnan'ın şiiri hakkında önemli değerlendirmelerde bulunur. Karcı'ya göre, her müntesip şâirde olduğu gibi, tarikat ehli olan İnan'la ehl-i tasavvuf olan İnan'ın şiiri arasında büyük farklar vardır. İnan'ı şâir yapan vasıflar, tasavvufun kendisine kazandırdıklarıdır. Karcı, İnan'ı hem güzel bir insanı tanımak hem bir dostu daima anmak hem de tesirli bir şiiri yaşamak için okumak gerektiğini söyler. Onun şiirlerinde bazen insan kalbini kamaştıran melâlî, bazen de insanı ürperten celâli esintileri görmek mümkündür.⁵⁴

İnan'a göre, Divân şiiri, İslam medeniyetinin tesirinde olan bir şiir türüdür. Bu uygarlıkla kan bağı olmayanın ve karşı olanların bu şiiri gereği gibi tanınması, anlaması mümkün değildir.⁵⁵ İnan'ın anlayışına göre, Divân edebiyatı altı yüz yıllık geçmişi olan, Müslüman milletin öz kültüründe çıkan kadim şiirleri ihtiva eder.⁵⁶ Ona göre, Divân edebiyatı salt bir edebiyat değil, bir uygarlığın, bir kültürün sanat plânına yansımalarıdır. Divân edebiyatına yabancı olanlar, edebiyatta yeni bir sanat icra etmeleri mümkün değildir.⁵⁷ İnan, Divân şiiri hakkındaki bu düşüncesinin yanında; genel şiirin, topluma

⁵³ Ali Tenik, "Nâbî'nin Tasavvuf Düşüncesi," *Şâir Nâbî Sempozyumu Kitabı*, (Şanlıurfa: Şanlıurfa Belediyesi Yayınları, 2009), 191-196.

⁵⁴ M. Ragıp Karcı, "Mehmet Akif İnan'la Bir Zaman", *Medeniyetin Burçları, Akif İnan'ın Hatırasına*, haz. Turan Koç vd. (Kayseri: 2004), 43.

⁵⁵ İnan, *Söyleşiler*, 104.

⁵⁶ Mustafa Özçelik-Habibe Çelikbaş, "Akif İnan ile Şiir, Dil ve Gelenek Üzerine Söyleşi," *Yedi İklim Dergisi*, Akif İnan Özel Sayısı 120 (Mart 2000), 90-13.

⁵⁷ Özçelik-Çelikbaş, "Akif İnan ile Şiir, Dil ve Gelenek Üzerine Söyleşi," 93.

mesaj vermediğini, bir tebliğ iletmediği gibi, toplum için düzen ve kural koymayan, bir ahlâk telkin etmeyip, hukuk ortaya koymadığı görüşündedir.⁵⁸

İnan, tarîkate intisâb ettikten sonra sûfi hâlini şiirlerinin mısralarında ifade etmeye gayret eder. İnan, bu yüzden şiiri, kutsal ve cemâl olanın aracı olarak görür. Ona göre şiir, ma'rifetle edebini alan kişinin sadrından dışarıya yansıyan hayânın çocuğu, ilâhî hassasiyetin özüdür. Şiir, dil ehlinin yoldaşı, kalbin tercümanıdır. Aklın en sadık rehberidir. Şiirle yoğrulmayan her mücadelenin sonu katliamdır. Onun için şiir, kalbin sesi, muhabbetin ifadesidir.⁵⁹ Ona göre, şiirin kaynağı kalp ve kalpten doğan muhabbettir. Aslında İnan, sûfilerin insanın idrak, izan ve iman merkezi olarak gördükleri "kalb" in⁶⁰ yerine "yürek" kelimesini kullanır. İnan, *Tenha Sözler* şiir kitabının ilk şiiri olan "Yürek Gazeli" n de "yüreğini" mürşidinden aldığı terbiye ile Hakk'ın mura-dına teslim edip, O'nun murad ettiklerini yaşayan bir mürididir.⁶¹

İnan, bir söyleyişinde şiir anlayışını şöyle ifade eder: "Benim için şiir yüzde yüz ilhamdır. Şiiri düz yazıdan, fikir üretimli çalışmalardan ayıran en büyük özellik budur. Şiir bir trans olayıdır. Hakikati yaşamak meselesidir. Yoksa düşünerek, kurgulayarak ya da bir şiir eğitimi alan bir edebiyat adamı, aldığı edebiyatın çabasıyla yani taşıma su ile bir sanat eseri ortaya koyabilir mi? Fakat ölümsüz eserler kuşkusuz ki vecdin, istiğrakın tabiri caizse bir cezbenin, bir trans halinin yani kısaca bir ilhamın ürünü olan eserlerdir."⁶² İnan, kendisine şiirin kelimelerinin neler ifade ettiğini şu cümleyle açıklar: "Şiir, kelimelere bir sır tevdi etmek ya da kelimelerin sırrını keşfetmek meselesidir."⁶³

İnan, şâir olması hasebiyle aşk anlayışı da tasavvufidir. İnan, beşerî aşkın şiire etkisinin olup olmadığını da şu cümlelerle ifade eder: "Beşerî aşkın etkisi günümüz şiirinde de dünya şiirinde de elbette vardır. Fuzûlî'nin (ö. 963/1556) *Leyla ile Mecnûn*'un da olduğu gibi. Buradaki aşk, beşerî aşktan ilâhî aşka

⁵⁸ İnan, *Söyleşiler*, 123.

⁵⁹ İnan, *Hicret*, 32.

⁶⁰ Ebû Hamid Muhammed el-Gazzâlî, *el-Risâletü'l-ledünniyye*, Mecmû'atü'l-resâil içinde, thk. İbrahim Emin Muhammed, (Mısır: Mektebetü't-tevfikiyye, 1328/1910), 24.

⁶¹ İnan, *Tenha Sözler*, 5.

⁶² İnan, *Söyleşiler*, 126.

⁶³ Mehmet Akif İnan, *Mirası Kuşanmak*, (Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2009), 72.

ulaşmaktır. Bu beşerî ilişkiler, duygular insan üzerinde bazı etkiler ve kendilerini şiir söylemeye yönlendirici roller oynayabilir. Fakat şiir gerçek etkileşimlerin ürünü ise, beşerî ilişkilerin duygularında insana tesir edecek şiirlerin çıkacağını düşünmüyorum. Sanat adamı sürekli bir ilham sürdüren, tabiri caizse bir ilâhî sarhoşluk içinde yaşayan adamdır.”⁶⁴ Bu yüzden İnan için asıl olan, ilâhî muhabbet ya da ilâhî aşkla yaşanan meczupluktur. İnan, bir söyleyişinde aşk anlayışını Fuzûlî'nin şu beytiyle ifade eder: “İşk imiş âlemde her ne var ise, ilim bir kîy ü kâl imiş ancak”.⁶⁵ Ona göre, “Aşk hayatın özüdür, bütün mevcudat aşk ile hareket etmektedir. Kâinat aşkla halk olduğu için bütün mevcudat da aşkın ürünüdür. İnsanın elinin emeği olan her olayda mutlaka bir aşk vardır. Aşkın merkezi, Cenâb-ı Allah'tır. Yoksa kâinattaki ne bir hareket ve oluş ne de olağanüstü olayların vuku bulması mümkün değildir. İnsan bu ilâhî aşktan kabiliyeti ölçüsünde nasiplenir.”⁶⁶ İnan'a “Aşkın Şâiri” diyen Rasim Özdenören, onun hakkında şu değerlendirmede bulunur: “İnan'ın “Hicret” ve “Tenha Sözler” adlı kitaplarında yer alan şiirlerin tümünde tasavvuf ve aşk vardır.”⁶⁷ Bu değerlendirme bir yönüyle doğru olabilir fakat aşka ve tasavvufa dair şiirleri Tenha Sözler'de mevcuttur. Özdenören'in de vurguladığı hakikat, *Tenha Sözler*'deki şiirlerinin birçoğu “Tek sevgiliye” diye ifade ettiği Yaratıcıya olan hasretini, şeyhinin yaşadığı tasavvufî hâle duyduğu hayranlığı ifade etmektedir.”⁶⁸

İbrahim Özdemir, İnan'ın şiirlerini tahlil ederken, onun şiirlerinde çizdiği insan portresinin “dava adamı” portresi olduğunu ifade eder. Fakat şu hakikat unutulmamalıdır ki, sūfî “dava adamı” değil, “mânâ adamı”dır. Yani iman ettiğini hâl ile yerine getiren kişidir. Ona göre, İnan'ın şiirlerindeki insan, kökü ezelden, dalları ebette olan bir emaneti taşıyan, mücadele ve çile adamıdır. Çilesi onu rabbine ihlasla bağlamıştır. O'na layık olmak için nefsinin tezkiye eden ve erdemle donan bir şahsiyettir. Muhabbetle doludur, Mahbuba metfundur. İnan, aynı şekilde şiirlerinde aşk-akıl dengesini de kuran bir şâir-

⁶⁴ İnan, *Söyleşiler*, 132.

⁶⁵ İhsan Fazıloğlu, *İşk imiş her ne var Âlem'de İlim bir kıl ü kâl imiş ancak-Fuzûlî Ne Demek İstedi*, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2017).

⁶⁶ İnan, *Söyleşiler*, 158.

⁶⁷ Sarmış, *Adanmış Hayat-Mehmet Akif İnan*, 183-184.

⁶⁸ Bkz. İnan, *Tenha Sözler*.

dir.⁶⁹ Özdemir'in de İnan'ı tanımladığı gibi, insanlarla paylaşmayı seven, bazen çağdaş bir derviş bazen de çağın örnek bir ahlâk temsilcisi, vefakâr ve fedakâr bir dosttur.⁷⁰ Bu hasletlerle şiir icra eden İnan'a göre şiir; ehl-i dilin yoldaşı, kalbin sesi, aklın rehberidir. Şiir, hikmet erbâbının refiki, edebîn muallimidir.⁷¹

Neticede İnan'ın şiirleri tasavvufî bir okumayla tahlil edildiğinde, özellikle *Tenha Sözcükler*'deki şiirlerinde sûfî hâlin farklı tezahürleri açık bir şekilde görülür. İnan'ın şiirlerinde sûfî anlayışın hâkimiyetini edebiyatçı yakın dostları da ifade etmektedirler.⁷² İnan'ın ilk şiirlerinde mâsivânın karanlıklarından yaşadıklarını ve tasavvuf ilmiyle vuslat arayışını dile getirir. Kitaplarındaki şiirlerinin genel içerikleri, içerisinde yaşadığı bilinmezliklerden aydınlığa çıkma arayışı ve tasavvufun kavram, konu ve hâliyle ilgili hakikatleri kapsar. İlk şiir kitabı olan *Hicret*'teki şiirler, kendi arayışını ve bu arayıştaki gayretlerini, çabalarını anlatır.⁷³ Buradaki şiirler İnan'ın yaşadığı hayatın problemlerine karşı bir mücadelenin yankıları vardır. Kararsız, karamsar, gel-gitler yaşayan bir hayatın yansımaları şiirlerinin mısralarında açık bir şekilde görülür. İkinci kitabı *Tenha Sözcükler* ise, İnan'ın arayışının büyük oranda gerçekleştiği, vuslatın vâki olduğu, gözün görünenin ötesine yani maveraya yöneldiği, ruhunun sükûnet bulduğunu dile getiren şiirlerden oluşmaktadır.⁷⁴

6. M. Akif İnan'ın Tasavvufa Bakışı

İnan 'a göre tasavvuf, İslâm'ın hareket noktası olarak, Allah'ın eşyada saklı olan ilmini ve hikmetini keşfedip ortaya çıkarmak, insanı, her tür mâsivâ kirinden arındırarak ölümsüz olan hakikate ulaştırmaktır.⁷⁵ Ona göre, insanlık medeniyetinin kaynağı İslâm'dır. Tasavvuf, bu medeniyetin kurulmasında

⁶⁹ İbrahim Emiroğlu, "Mehmet Akif İnan'ın Şiirlerinde İnsan Teması", *Bilge Sendikacı Mehmet Akif İnan*, haz. Hıdır Yıldırım, (Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2. Baskı, 2017), 733-762.

⁷⁰ Emiroğlu, "Mehmet Akif İnan'ın Şiirlerinde İnsan Teması", 736.

⁷¹ Akif İnan, "Şiirle Gelen", *Yedi İklim Dergisi*, Akif İnan Özel Sayısı, (Mart 2000), 120/22.

⁷² Haksal, *Bir Medeniyet Şairi Mehmet Akif İnan*, 75.

⁷³ İnan, *Söyleşiler*, 58.

⁷⁴ Adem Çalışkan, "Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatında Bir Şair Olarak M. Akif İnan (1940-2000)", *Medeniyetin Burçları*, Kayseri 2004), 87.

⁷⁵ M. Akif İnan, *Şair, Mütefekkir, Sendikacı: Mehmet Akif İnan Eserleri*, (Ankara: Eğitim Bir-Sen Yayınları, 2015), 18.

ikinci unsurdur. Tasavvuf, İslâm'ın ve Hakk'a iman etmenin kendisidir. Tasavvufun getirdiği yorumlar, insanın düşünce ve duygu ufkunu Allah'a doğru açan hakikatleridir. Aynı şekilde tasavvuf, insanı Allah'ın ilmiyle pişirip şekillendiren bir ocaktır. Bundan dolayı İslâm sûfileri, Hak ve Kur'an âlimleridir. İnan'ın anlayışına göre, tasavvufun gayesi, terbiye süreci olan seyr ü sülûkla insanı, Allah'ın muradı gereğince eğiterek terbiye etmektir. Aynı şekilde tasavvuf, hayatın her alanına tesir ettiği gibi, Türk Divân Edebiyatını da şekillendirerek nüfuz eden bir ilimdir. İşte bu özellikleriyle tasavvuf, bir terbiye ocağıdır. İslâm coğrafyasının genelinde vücut bulan bu ilim, ayırım yapmaksızın toplumun bütün halkını ilâhî şefkat ve merhametle atmosferinde tutan önemli bir ilimdir. İnan'a göre, İslâm toplumunun hayatında derin izler bırakan tarikatlar, tasavvufun derûnî anlayışı ve duygu inceliğiyle edebiyatımızı ve sanatımızı kucaklayan, şekillendiren kurumlar olmuşlardır.⁷⁶

İnan'ın anlayışına göre, İslâm medeniyetinin ilk kurucu unsuru Kur'an ve sünnet ise, ikinci kurucu unsuru da tasavvuftur. Tasavvufun özü, Allah'ın hükümlerine iman ve bunlara bilfiil hayatta yaşamaya dayanır. Ona göre, Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909), Gazzâlî (ö. 505/1111), İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) ve Mevlânâ (ö. 672/1273) gibi âlim sûfîler, İslâm medeniyet ve kültürün tasavvufî yönünün temelini teşekkülünü gerçekleştiren zatlardır. Ayrıca İnan, Mevlânâ'nın her çağda insanlar tarafından kabul görmesini şöyle açıklar: "Mevlânâ'yı yedi yüz yıldır diri tutan ve her dönemin insanı için yararlı kılan hakikat, sanattır. Zira o, sanat dışındaki anlayışlara itibar etmemiştir."⁷⁷ İnan'ın "sanat" kelimesiyle kastettiği hakikat, Hakk'ın "el-Musavvir" sıfatıyla her şeyayı ilâhî sanatla şekillendirmesidir. Mevlânâ gibi muhakkik sûfîlerin sözlerine, hâllerine ve eserlerine ilâhî feyizle yansıyan estetik, zerâfet, edeb ve âhengin her dönemde insanlar üzerinde bıraktığı kalıcı tesir bu ilâhî sıfatın tezahürüyle gerçekleşir.⁷⁸

⁷⁶ İnan, Şair, Mütefekkir, Sendikacı: Mehmet Akif İnan Eserleri, 191, 196.

⁷⁷ İnan, *Söyleşiler*, 40.

⁷⁸ Mevlânâ'nın yaşadığı hâl ve eserlerinin farklı din, inanç ve anlayışa sahip insanlar üzerinde bıraktığı tesir Kur'an'dan aldığı feyizle olmuştur. Zira kendisi en önemli eseri olan Mesnevî'yi "Kur'an dükkânı" olarak tasvir eder. Mevlânâ'nın tesiri evrenseldir zira UNESCO tarafından 1973 yılı "vuslat yıl dönümü" ve 2007 yılı da "800. doğum yıl dönümü" münasebetiyle iki defa Mevlânâ yılı ilan etmiştir. Mevlânâ'nın anlayışı, eserleri ve

İnan'a göre, bu muhakkik sûfîlerin ilâhî hükümlere getirdiği yorum ve duygu ufku, tasavvuf anlayışını önemli bir ocak haline getirmiştir. Ona göre, tasavvufun ileri gelen şahsiyetleri aynı zamanda İslâm'ın muteber âlimleridir. İnan, önemli sûfî şahsiyetlerinin ilim, hâl ve anlayışlarıyla toplum tarafından kabul gören tasavvuf, daha sonraki dönemlerde tekke ve zâviyelerle müesse-seleşerek ilimde, sanatta ve edebiyatta İslâm medeniyetinin ve kültürünün oluşmasına en büyük katkıyı sağladığını ifade eder. İnan'a göre tasavvuf, Türk kültür hayatına en büyük hizmeti edebiyat alanında yapmıştır. Kendisine göre, Türk edebiyatında tasavvufun öyle bir tesiri vardır ki hemen hemen bütün edebiyatçılar üzerinde bir tesir bırakmıştır. Hatta tasavvuf dışında olan edebiyatçı ve sanatçıları da etkileyerek, onların eserlerindeki motif ve sanatlarına hâkim olan bir ilim olmuştur.⁷⁹

İnan'a göre tasavvuf, insanların benliklerine ve belleklerine sunduğu konular ve seyr ü sülûk terbiye eğitimiyle vermiş olduğu nezâket, zerâfet ve incelikler baştanbaşa birçok sanat alanına ruh verdiği gibi, Türk edebiyatına da tesir eden temel kaynaktır. Tasavvuf, İslâm toplumunun kültürüne ve sanatına tesir ederek, kendi anlayışıyla terbiye eden bir hakikattir. Aynı zamanda tasavvuf, halkı ve aydınıyla İslâm toplumunda yaşayan herkesi kucaklayan ve kendi atmosferinde tutmaya çalışan önemli bir ilimdir. İslâm toplumunun hayatında derin izler bırakan tasavvuf kurumları olan tarikatlar; insana, mekâna ve mekândaki nesneye verdiği ilâhî letâfet, düşünce ve duygu inceliğiyle kültürü, sanatı, edebiyatı, mûsikîyi ve diğer bütün medeniyet değerlerini kucaklayarak şekillendiren nev-i şahsına münhasır bir kültür hazinesidir.⁸⁰ Ona göre, İslâmî ve tasavvufî değerlerle inşa olan sanat, millî varlığın, kültürün ve Türk medeniyetinin temelini teşkil eden önemli unsurlardandır. İnan'a göre, tasavvuf ilminin feyziyle edebiyat ve sanat tarihî seyir içerisinde toplumun hayatında bir bütünlük arz eden hakikatlerdir. Bu değerler kaybedildiğinde, milletin varlığını bağımsız olarak sürdürmesi mümkün değildir.⁸¹

sûfî kişiliğinin değerlendirmeleri için, bkz. *Tasavvuf Dergisi*, Mevlânâ'ya Armağan Sayısı, 20, (Aralık 2007), 1-414.

⁷⁹ Akif İnan, *Edebiyat ve Medeniyet Üzerine*, (Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 5. Baskı, 2016), 74.

⁸⁰ İnan, *Edebiyat ve Medeniyet Üzerine*, 79.

⁸¹ İnan, *Edebiyat ve Medeniyet Üzerine*, 37.

İnan'a göre, tasavvuf, farklı alanlarda toplumun kültür ve medeniyetine yaptığı hizmet ve katkıyla kendine has olan ifade dilini kullanır. Mesela Divân edebiyatında kullanılan birçok kavram tasavvufun kültüründe neşet etmiştir. Bu kavramlar, tasavvuf kültürünü bilen-bilmeyen, benimseyen-benimsemeyen bütün edebiyatçılar tarafından kullanılan önemli unsurlardır. İnan'ın tespit ettiği bu tasavvufî kavramlardan bazıları şunlardır: Âşık: Allah'ın cemâl ve celâline bağlanmak, "Maşûk": Allah, "Hüsün": Cemâl ve kemâl, "Şive": İlâhî cezbe, "Leb": Kelam, "Şarap": Mürşid, "Şem": İlâhî aşk, "Sâki": İlâhî nûr, "Ebr": Hicap anlamlarında kullanılır. İnan'a göre, tasavvufu bilmeyenlerin Divân şiirinin güzelliğine ve inceliğini anlamaları ve ondan zevk almaları mümkün değildir.⁸²

İnan, herhangi bir tarîkate intisâb etmeyi, genelin anladığı şekilde, "manevî bir boşluğu" gidermek olarak görmez. Ona göre, tasavvufun ve kurumları tarîkatların hakikatleri, insanın hayatında ihyâyı yani yeniden rabbânî dirilişi gerçekleştiren hakikatlerdir. Nitekim İnan, bir dost sohbetinde kendisine hangi tarîkate intisâb edilmesi konusu sorulduğunda şu cevabı verir: "İsteddiğiniz tarîkate intisâb edebilirsiniz yalnız beş-altı ay bir tarîkate devam edin, eğer sizde ve hayatınızda bir değişim olmuyorsa, başka bir tarîkate intisâb edin, birde yeni intisâb ettiğiniz tarîkattan istifade etmeye gayret edin. Çünkü gerçek tarîkat, beş-altı ayda kişinin hayatını disipline etmesi gerekir."⁸³ Zira İnan, tarîkate tahkik ehli bir sûfî anlayışıyla intisâb ettikten sonra hayata bakışı farklı bir anlam kazanır. İnan'ın hayatına tasavvufun hâkim olmasıyla, farklı bir dünyaya yelken açar. Zira Kardeşi Ahmet İnan, ağabeyi Akif İnan'ın tasavvuf kişiliğiyle ilgili şunu ifade eder: "Aksiyon adamlığının yanında tevekkül ve teslimiyet adamıydı. Bir dervişti yani daha doğrusu teslim olmuş bir sûfî idi. Tarîkate intisâb ettikten sonra tasavvufî terbiye ile hayatını sürdürdü ve tasavvufî ahlâkla da son nefesine kadar yaşadı".⁸⁴

7. Yakın Çevresine Göre Akif İnan'ın Tarîkate İntisâbı

⁸² İnan, Edebiyat ve Medeniyet Üzerine, 79.

⁸³ Ali Kasap, "Mehmet Akif İnan'a Dair", *Bilge Sendikacı Mehmet Akif İnan*, haz. Hıdır Yıldırım (Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2. Baskı, 2017), 635.

⁸⁴ Sarmış, Adanmış Hayat-Mehmet Akif İnan, 84.

İnan, Şeyh Ali Arıncı'ye intisap ettikten sonra, dost ve yakın arkadaşları bu beklenmedik bağlılıkla ilgili bazı yorumlarda bulunurlar. Bazı arkadaşları, şairliğinden ötürü kendisinin eskiden beri dervişlik ve mistik yönünün olduğunu ifade ederek bu intisâbın kabul edilebilir olduğunu ifade etmektedirler. İnan'ı yakından tanıyan Bekir Karlığa'ya göre, İnan'ın arkadaşları arasında Nuri Pakdil dışındakilerin birçoğu tasavvufa meyilli kişilerdir. Ona göre, başta İnan olmak üzere arkadaşlarının bazıları kendilerini gönülden etkileyecek bir müşid arayışı içerisindeydiler. Karlığa, İnan ve arkadaşlarının sıradan bir mürid-müşid ilişkisine girmelerini doğru bulmadığını ifade eder.⁸⁵ Bazı arkadaşlarının tasavvufu ve İnan'ı "mistik eğilimli" bir kişi olarak göstermeleri de ayrı bir problemdir.⁸⁶ Zira tasavvuf ilminin gayesi, Allah'tan gelen ilimle hâl yaşamaktır. Fakat arkadaş çevresinin kendisine yakıştırdığı "mistik" kelimesi ne İslâmîdir ne de Hz. Peygamber'in sünnete dâhilinde hâl yaşayan sûfi hayatla bağdaşmamaktadır. Açıkçası bu sıfatı sûfilere izafe etmek gayreti yanlış bir değerlendirmedir.

Yakın arkadaşlarından Nazif Gürdoğan, İnan'ın Şeyh Arıncı'ye intisâbı konusunda şunları ifade eder: "İnan, 1979 yılında bir gönül ustası tanıdı, hayatı bütünüyle değişti. Ona gönülden bağlandı. Onu çok severdi. Her sevdiği dostunun elinden tutar şeyhinin yanına götürürdü. Ondan uzakta olmak, onun hicretiydi. Onun hayatı ve kişiliği hakkında bir kitap yazmak isterdi. Ölümünden bir iki ay önce müşidi Ali Arıncı Efendi hazretlerinin ziyaretine Baykan yakınlarındaki dergâhına gittik. Efendi hazretlerinin hayrül-halefi Hikmet Efendi Ağabey'in misafiri olduk. İnan, daima müşidinin özlemi ile dopdolu idi. Derviş bir insandı gerçekten. Hizmet için yarışan bir yanı vardı. Baykanlı şeyhe bağlandıktan sonra, herkesin elinden tutup oraya götürmek için çok gayret ederdi. Bir gün kendisine: "Ya üstat! Neden böyle herkesi Baykan'a götürmek istiyorsun?" diye sorunca; "Nazif'ciğim" dedi, "Bir hazine bulmuşum, bunu sizlerle, dostlarımla, arkadaşlarımla paylaşmayayım mı?"

⁸⁵ Bekir Karlığa, "Bir Uygurluk Savaşçısının Ardından", *Yedi İklim Dergisi* Akif İnan Özel Sayısı, (2000), 120/43.

⁸⁶ Tasavvuf ile mistisizm farkı için bkz. (Ömer Yılmaz, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 3. Basım, 2019), 28-30.).

Dostlarım, arkadaşlarım, o hazineye ortak olmak istemezler mi?”⁸⁷ İnan'ın tarîkate olan bu samimi bağlılığını Nazif Gürdoğan şu şekilde değerlendirir: “Onun bilgi ve eyleme tutkunluğu tasavvufun potası içinde çok boyutlu, çok renkli bir zenginlik kazandı. Tasavvufun incelikleri Divân şiirinde olduğu gibi onun şiirine de yansdı. Gönlün derinliklerine uzun bir yürüyüşe çıkmış bir şiiri vardı. O, adeta gönlünün derinliklerine hicret ederek oradan seslenir. Şiirinde eylem ve derinlik, hüznün ve saadet el eledir.”⁸⁸

Arkadaşlarından şâir Erdem Bayazıt (ö. 2008) ise, İnan'ın tarîkat hayatıyla ilgili şu yorumda bulunur: “Yetmişli yılların sonuna doğru o (İnan), Baykanlı Şeyh Ali Arıncı'ya; ben, Erzincan'da Nakşi-Hâlidî Şeyh Abdurrahman Reyhânî'ye (ö. 1998) bağlandık. Tarîklerimiz geriye doğru Nakşi-Hâlidî Abdurrahman Tâgî (ö. 1303/1886) kavşağında birleşiyordu. Fırsat bulduğumuzda hatmelerde ben onların, o da bizim halkalara katılıyordu. O süreçte beni Arıncı'ya götürmeyi vaat etmişti. Hatta aynı sözü üstad Necip Fazıl'a da vermişti. Fakat Ali Efendi hazretlerinin Hakk'a yürümesi ile bu seyahati gerçekleştiremedik. İnan'ın hastalığı döneminde birlikte Baykan'a seyahatte bulduk. Ağustos ayın da Urfa'da idik. İki otomobille yola çıktık. Aracı, kardeşi Yüzbaşı Mustafa kullanıyordu. İkinciye doğru Baykan'da, akşam da Arıncı'taydık. Bizleri, Ali Arıncî hazretlerinin hayru'l-halef mahdumu Hikmet Efendi karşıladı. Dağların ortasında, uçsuz bucaksız vadilerin arasında, ormanın içinde yükselen bir huzur adasıydık. Allah'a yakın, mâsivâdan uzak, düşlerdekilerin bile sönük kaldığı insanı hayret ve şaşkınlığa sevk eden bir mekândaydık. Dergâha yerleştik. Hayatımın Akif İnan'la geçirdiğim yüzük taşı, pırlanta üç gecesi başladı.”⁸⁹

Kısacası İnan'ın tarîkate intisâbı; başta aile çevresi, yakın arkadaşları, tanıdıkları ve iş çevresi tarafından şaşkınlık ve hayretle karşılanır. Tanıdıklarından bazılarının gözündeki İnan, karizmatik kişilik sahibi, bir dava adamı, bir aksiyoner, bir mütefekkir ve önemli bir sendikacıdır. Yukarıda da ifade edil-

⁸⁷ Haksal, *Bir Medeniyet Şairi Mehmet Akif İnan*, 75; Ersin Nazif Gürdoğan, “Mehmet Akif İnan Üzerine Bir Oturum”, *Yedi İklim Dergisi*, Akif İnan Özel Sayısı, (Mart 2000), 120/64; *Mehmet Akif İnan Kitabı*, haz. Nazif Öztürk vd., (Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, 2000), 195.

⁸⁸ Gürdoğan, “Mehmet İnan İnan Üzerine Bir Oturum”, 65.

⁸⁹ Erdem Bayazıt, “Bir Uygurluk Elçisi”, *Medeniyetin Burçları*, (Kayseri: 2004), 206.

diği gibi yakın arkadaşları İnan'ın hayatındaki bu değişimini beklememekte ve garipsemişlerdir. Onlar, Siirt'in Baykan ilçesinin ücra bir köyünde yaşayan bir dervişin, İnan gibi entelektüel bir insanın hayatını değiştirdiğine inanmak istemezler. Fakat tüm bu tenkitlere rağmen İnan, kendini tasavvufî bir hayatın içinde bulur. Tasavvuf, Hakk'a teslim olan her sûfî gibi, İnan'a de hayata ve olaylara karşı daha sabırlı, mücadeleci, şuurlu ve ne yaptığını bilen bir şahsiyet kazandırır.

Sonuç

İnan, şâir ve yazar, kimliğinin yanında Eğitim-Bir-Sen Sendikası'nın kurucusu olarak Türkiye'de tanınan bir şahsiyetti. İnan, sûfî şahsiyetini, araştırmacı, sorgulayıcı, mücadeleci ruhuyla kazandı. İnan, ülkesinin ve milletinin faydasına olan her hizmeti gönüllü olarak yerine getiren bir anlayışa sahipti. Öğrencilik yıllarından başlayan Divân edebiyatına olan alakasının yanı sıra aksiyoner vasfıyla hem gazete ve dergilere şiirle ve yazılar yazdı hem de sivil toplum kuruluşları içinde fiilli olarak çalıştı. Fakat bu gayret ve çabalarına rağmen gönlündeki arayış fırtınasını bir türlü dindiremiyordu. Her sûfî şahsiyette olduğu gibi bu arayış, ancak Hakk'a vuslatla huzuru buldu.

İnan'ın edebiyat eğitimi alması sebebiyle Divân Edebiyatı metinlerine aşinalığı ve Urfa'da Divân şiiri meclislerinde bulunması kendisinin tasavvuf kültürüyle tanışmasına sebep olur. Tasavvufun konu ve kavramlarıyla yoğrulan Divân şiiri, İnan'ın benliğinde ilâhî aydınlanma ışığını yakar. O, ilâhî nurun feyziyle best-i elesteki özüne duyduğu hasretle kendisini ilâhî nurun kaynağına götürecek hakikatin arayışı içerisine girer. Bu arayış, Nakşî-Hâlidî şeyhi Ali Arıncı'ya intisâb etmekle neticelendirir. Yıllarını bu arayışın verdiği enerjile geçiren, her fırsatta insanlara hizmet etmeyi şiar edinen İnan, Siirt'in Baykan ilçesinin ücra bir köyünde yaşayan Allah dostu bir insanın vasıtasıyla Hakk'a vuslatını gerçekleştirir. Ankara gibi metropol bir şehirde günlerini arayış içerisinde geçirirken, vuslatının hakikatine taşranın uçsuz bucaksız, iki vadi arasına sıkışmış olan küçük bir köyünde ulaşır. İnan, ilâhî vuslatını gerçekleştirip sûfî şahsiyetle müşerref olduktan sonra, hayatının kalan yıllarını tasavvufun kendisine kazandırdığı hakikatlerin rehberliğinde yaşar.

Kaynakça

- Bayazıt, Erdem. "Bir Uygarlık Elçisi", *Medeniyetin Burçları, Akif İnan'ın Hatırasına*, haz. Turan Koç vd. Kayseri: 2004.
- Çalışkan, Adem. "Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatında Bir Şair Olarak M. Akif İnan (1940-2000)," *Medeniyetin Burçları, Akif İnan'ın Hatırasına*. haz. Turan Koç Kayseri: 2004.
- Baz, İbrahim. "Mehmet Akif İnan'ın (1940/2000) Hayatında ve Eserlerinde Tasavvuf" *Uluslararası İslâm Medeniyetinde Şanlıurfa II Sempozyumu Kitabı, Şanlıurfa: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2017, 94-119.*
- Eflâkî, Şemseddîn Ahmed. *Menâkibü'l-ârifîn*. nşr. Tahsin Yazıcı. İstanbul: MEB Yayınları, 1976.
- Emiroğlu, İbrahim. "Mehmet Akif İnan'ın Şiirlerinde İnsan Teması". *Bilge Sendikacı Mehmet Akif İnan*, haz. Hıdır Yıldırım. Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2. Baskı, 2017.
- Fazlıoğlu, İhsan, *Işk imiş her ne var Âlem'de İlim bir kıl ü kâl imiş ancak-Fuzûlî Ne Demek İstedi*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2017.
- Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed. *el-munkız mine'l-delâl*. nşr. Cemil Saliba, Kamil Ayyad, Dımeşk: 1358/1939.
- Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed. *el-Risâletü'l-ledünniyye*, *Mecmü'atü'l-resâil* içinde. thk. İbrahim Emin Muhammed, Mısır: Mektebetü't-tevfikiyye, 1328/1910
- Güldoğan, Lütfü. *Şeyh Ali Arıncî Hayatı ve Menkibeleri*. Siirt: Doğantepe Yayınları, 1997.
- Günaydın, Yusuf Turan-Selma Günaydın. *M. Akif İnan Bibliyografyası* (1955/2009). Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2015.
- Gürdoğan, Ersin Nazif. "Mehmet Akif İnan Üzerine Bir Oturum". *Yedi İklim Dergisi*, Akif İnan Özel Sayısı (Mart 2000), 120/64-65.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddin. *Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, thk. Osman Yahya. Kahire: 1413/1992.

- Haksal, Ali Haydar. *Bir Medeniyet Şairi M. Akif İnan*. Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2015.
- İnan, M. Akif, *Tenha Sözler*. Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2012.
- İnan, M. Akif. *Edebiyat ve Medeniyet Üzerine*. Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 5. Baskı, 2016.
- İnan, M. Akif. "Doç. Dr. Halil Necatioğlu ile Tasavvuf Üzerine Sohbet". *Mavera*, Yıl: V, Mayıs 1981, 54/27;
- İnan, M. Akif. "Fehmi Kuyumcu ile Tasavvuf Üzerine Sohbet". *Mavera*, Yıl: 5, Haziran 1981, 55/31.
- İnan, M. Akif. "İsmail Çetin ile Seyr u Sülûk Üzerine". *Mavera*, Yıl: VIII, Temmuz-Ağustos-Eylül-Ekim 1984.
- İnan, M. Akif, "Şiirle Gelen". *Yedi İklim Dergisi*, Akif İnan Özel Sayısı, 120. (Mart 2000), 22.
- İnan, M. Akif. *Hicret*. Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2012.
- İnan, M. Akif. *Söyleşiler*. Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2009.
- İnan, M. Akif, *Mirası Kuşanmak*, Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2009.
- Karcı, M. Ragıp, "Mehmet Akif İnan'la Bir Zaman", *Medeniyetin Burçları*, Akif İnan'ın Hatırasına, haz. Turan Koç vd. Kayseri: 2004.
- Karlığa, Bekir, "Bir Uygarlık Savaşçısının Ardından". *Yedi İklim Dergisi* Akif İnan Özel Sayısı. 120 (Mart 2000), 43.
- Kılıç, Mahmut Erol, *Sûfî ve Şiir-Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası*, İstanbul: Sufi Kitap Yayınları, 2017.
- Korkusuz, Şefik. *Nehri'den Hazne'ya Nakşibendî Şeyhleri*. İstanbul: 2010.
- Kuşeyrî, Abdülkerim. *er-Risâletü'l-kuşeyriyye*. Beyrut: 1423/2003.
- Mehmet Akif İnan Kitabı*, haz. Nazif Öztürk vd. Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, 2000.
- Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Mesnevî -i Şerif*. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2004.

- Nesefî, Aziz, *İnsanü'l-kâmil*, nşr. Marijan Mole, (Tahran: 1403/1983), 37.
- Nicholson, Reynold A. *The Mysticism of İslâm*. New York: Schocken Books, 1. edt, 1975.
- Özçelik, Mustafa-Habibe Çelikbaş, "Akif İnan ile Şiir, Dil ve Gelenek Üzerine Söyleşi," *Yedi İklim Dergisi*, Akif İnan Özel Sayısı, 120/90-135, Mart 2000.
- Râdî, Şerif, *Nechü'l-belâga*, nşr. Subhi es-Sâlih, Beyrut: 1387/1967.
- Sarmış, Mehmet, *Adanmış Hayat-Mehmet Akif İnan* (Şanlıurfa: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2017.
- Tenik, Ali. "Tasavvufî Şiir Poetikası", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*. (2017), 48/141-160.
- Tenik, Ali. "Nâbî'nin Tasavvuf Düşüncesi," *Şâir Nâbî Sempozyumu Kitabı*. Şanlıurfa: Şanlıurfa Belediyesi Yayınları, 2009.
- Yetik, Zübeyir, "Yarım Yüzyıllık Bir Geçmiş". *Medeniyetin Burçları, Akif İnan'ın Hatırasına*. Haz. Turan Koç, Ali Dursun vd. Kayseri: 2004.
- Yılmaz, Ömer, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*. Ankara: Akçağ Yayınları, 3. Basım, 2019.